

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ (Ε.Μ.Ι.Π.Η.)

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2010 - ΕΤΟΣ Γ' - ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 11 - ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΤΡΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Συμπληρώθηκαν ήδη τρία χρόνια από την ίδρυση της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας (Ε.Μ.Ι.Π.Η.).

Τρία χρόνια δράσης και οραματισμού, συνάμα όμως από τα δυσκολότερα, ίσως, χρόνια της Εταιρείας, καθώς στο διάστημα αυτό έπρεπε να εργαστούμε, παράλληλα, για την εδραίωση και την οργάνωση του νεοσύστατου φορέα μας.

Έπρεπε, επίσης, να πείσουμε τους συμπολίτες μας για τις προθέσεις και τους στόχους μας, να αποδείξουμε ότι η μοναδική κινητήρια δύναμή μας υπήρξε και εξακολουθεί να είναι η αγάπη μας για αυτόν τον τόπο. Προς την κατεύθυνση αυτή εργάστηκαν φιλότιμα όλα τα μέλη της Εταιρείας, προσφέροντας πολύτιμες υπηρεσίες για την ευόδωση του κοινού μας σκοπού.

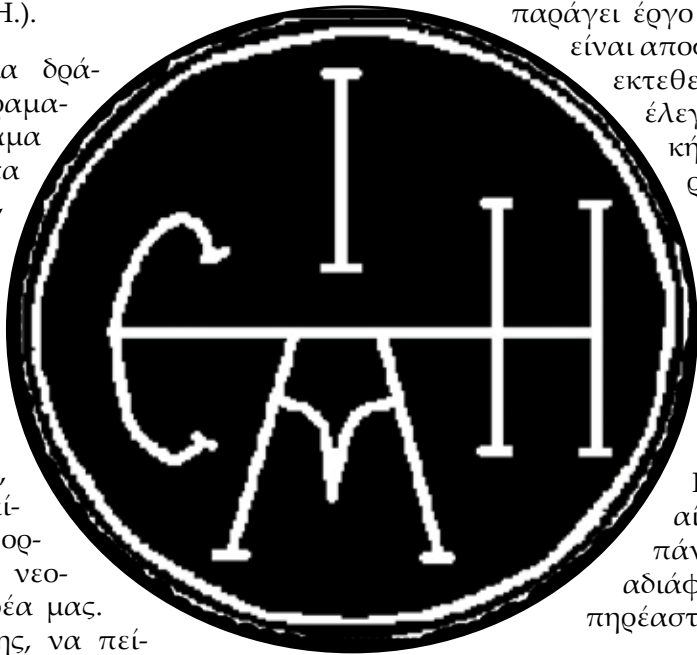
Η δράση μας στο διάστημα που μεσολάβησε, από τα πρώτα μας βήματα (2007) μέχρι και σήμερα, θεωρούμε ότι συνέβαλε, έστω και αμυδρά, στην πρόοδο της πολιτισμικής κληρονομιάς της περιοχής μας. Τα θετικά σχόλια για το έργο μας και τα ενθαρρυντικά δημο-

σιεύματα του έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου αποτελούν τη μοναδική ανταμοιβή μας. Εξ αρχής γνωρίζαμε ότι όποιος παράγει έργο θα πρέπει να

είναι αποφασισμένος να εκτεθεί σε δημόσιο έλεγχο και κριτική. Με ενδιαφέρον δεχτήκαμε την καλοπροαίρετη κριτική, προσπαθώντας, όσο μας ήταν δυνατό, συνεχώς να βελτιωνόμαστε. Η κακοπροαίρετη κριτική πάντα μας άφηνε αδιάφορους και ανεπηρέαστους.

Το απερχόμενο Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η. ευχαριστεί όλα τα μέλη της Εταιρείας καθώς και τους πολίτες της Ημαθίας που στο μικρό διάστημα της δράσης μας ήταν πάντοτε αρωγοί και συμπαραστάτες του έργου μας.

Θεωρούμε ότι όλοι μας εργαστήκαμε με γνώμονα το αίσθημα ευθύνης, χρέους και καθήκοντος απέναντι στις αρχές της Εταιρείας, υλοποιώντας τους περισσότερους από τους καταστατικούς της στόχους. Ευχόμαστε οι προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή να συνεχιστούν και από το επόμενο Δ.Σ. της Εταιρείας.

ΑΦΑΝΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΙ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

Μέσα από διηγήσεις του
ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΛΟΥΚΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
ή ΚΟΥΚΟΥΛΗ
και της γυναίκας του ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ
του **Αργ. Κωστόπουλου**
σελ. 4

Η οθωμανική αγορά
(μπεζεστένι) της Βέροιας,
μέσα από μια απεικόνιση στο
τέμενος του Μενδρεσέ
του **Αθ. Βουδούρη**
σελ. 6

Η συμβολή των αρχόντων
της πόλης στην ανοικοδόμηση,
ανακαίνιση και εξωραϊσμό των ναών της
πόλης – Το παράδειγμα του
ναού του Αγίου Νικολάου
του Άρχοντος Καλοκρατά
του **Εμμ. Ξυνάδα**
σελ. 9

Δράσεις της ΕΜΙΠΗ την
τριετία 2008-2010
σελ. 10 - 13

ΦΟΡΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

«Από την οδό
Μητροπόλεως στην
οδό της Ρωμαϊκής
Μητροπόλεως»
σελ. 15

Ετήσια τακτική Γενική
Συνέλευση της Ε.Μ.Ι.Π.Η.
σελ. 16

Η οθωμανική αγορά (μπεζεστένι) της Βέροιας, μέσα από μια απεικόνιση στο τέμενος του Μενδρεσέ

Του Αθανασίου Γ. Βουδούρη
Προέδρου της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Το ιστορικό τέμενος του Μενδρεσέ της Βέροιας,¹ αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα οθωμανικά μνημεία της πόλης, καθώς και το μοναδικό αναστηλωμένο τζαμί αυτής της περιόδου στην ευρύτερη περιοχή.² Η σπουδαιότητα του μνημείου έγκειται τόσο στο γεγονός του αρχιτεκτονικού του χαρακτήρα, όσο και στον πλούσιο καλλιτεχνικό και εικονογραφικό του διάκοσμο. Ιδιαίτερη αξία παρουσιάζουν οι τέσσερις παραστάσεις – απεικονίσεις τοπίων και κτιρίων, οι οποίες βρίσκονται στη βάση του τρούλου του τζαμιού.

Σύμφωνα με έρευνα της Δρ. Αρχαιολόγου Φλώρας Καραγιάννη, η οποία επιχειρεί την ταύτιση των παραπάνω απεικονίσεων, με βάση φωτογραφικό υλικό της Βέροιας των αρχών του 20^{ου} αιώνα, έγινε δυνατή η ταύτιση των τριών από τις τέσσερις παραστάσεις του Μενδρεσέ. Η ίδια, σε σχετικό δημοσίευμά της στο περιοδικό «Πολιτιστικά Δρώμενα», αναφέρει τα εξής: «Από το σύνολο του ζωγραφικού διακόσμου, το πιο ενδιαφέρον τμήμα του είναι οι 4 πίνακες στη βάση του τρούλλου οι οποίοι αναπαριστούν κτίρια της Οθωμανικής περιόδου. Με βάση έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε φωτογραφικό υλικό από την παλιά πόλη της Βέροιας, των αρχών του 20ου αιώνα, έγινε δυνατή η ταύτιση των κτιρίων που απεικονίζονται στον τρούλλο του τζαμιού. Σύμφωνα με την έρευνα, είναι δυνατόν να ταυτιστούν με βεβαιότητα οι πίνακες του τρούλλου, με απεικονίσεις του νπαίθριον τζαμιού που βρισκόταν στη θέση του Βήματος του Αποστόλου Παύλου, του ίδιου του τζαμιού του μενδρεσέ, και της περιοχής με τα νεκροταφεία που βρισκόταν νοτιοδυτικά του τζαμιού».³ Συνεπώς, μέχρι στιγμής, είμαστε σε θέση να ταυτίσουμε, με σχετική ασφάλεια, τις τρεις μόνο από τις τέσσερις παραστάσεις του τζαμιού.⁴

Στο παρόν δημοσίευμα θα επιχειρήσουμε να ταυτίσουμε (ή καλύτερα να προσεγγίσουμε) την «τέταρτη παράσταση»⁵ του Μενδρεσέ, αξιοποιώντας πληροφορίες που προέρχονται από ιεροδικαστικούς κώδικες και από άλλα αρχεία, φωτογραφίες ή δημοσιεύματα, τα οποία αφορούν την οθωμανική Βέροια. Η πιθανότητα απεικόνισης τοπίου, στη συγκεκριμένη παράσταση, το οποίο δεν ταυτίζεται με την πόλη, θεωρούμε ότι μάλλον θα πρέπει να

1 Βλ. Θωμάς Γαβριηλίδης, *Βεργιώτικα τ. Α'*, Βέροια 1999, 4 – 6. Ο ίδιος, "Auditorium Παύλειο Πολιτιστικό Κέντρο Βέροιας. Αναδρομή στην ιστορία του κτιρίου και του χώρου του πρώην τεμένους «Μενδρεσέ»", *Χρονικά Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας* 5 (Απρίλιος – Ιούνιος 2009) 10 – 11. Αναστασία Μαργιέ – Άννα Ματσόκη, *Η οθωμανική αρχιτεκτονική της Βέροιας*, Θεσσαλονίκη 2005, 66 – 76. Βασιλική Καλταπανίδου – Πυροβέση – Φλώρα Καραγιάννη, "Ο Μενδρεσές της Βέροιας. Αρχαιολογικές έρευνες και αναστηλωτικές εργασίες", *Μνημείο και Περιβάλλον* 10 (2009) [υπό έκδοση].

2 Αντώνιος Πέτκος – 11η Ε.Β.Α., *Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης – Το έργο της 11ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων*, Βέροια 2009.

3 Φλώρα Γ. Καραγιάννη, "Το τζαμί του Μενδρεσέ της Βέροιας", *Πολιτιστικά Δρώμενα* 54 (Δεκέμβριος 2009 – Φεβρουάριος 2010) 7 – 10.

4 Θεωρούμε ότι η ταύτιση της παράστασης των «οθωμανικών νεκροταφείων» με την περιοχή του Μενδρεσέ δεν μπορεί να τεκμηριωθεί με απόλυτη ασφάλεια, δεδομένου ότι το εικονιζόμενο τζαμί εικονογραφείται κεραμοσκεπές (με τετράπλευρη στέγη) και όχι με τρούλο όπως γνωρίζουμε ότι ήταν το τέμενος του Μενδρεσέ. Δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο στη συγκεκριμένη παράσταση να εικονογραφείται κάποιο άλλο τζαμί της πόλης.

5 Η αρίθμηση χρησιμοποιείται για καθαρά τεχνικούς λόγους, χωρίς να σχετίζεται απαραίτητα με τη θέση της παράστασης στο εικονογραφικό σύνολο του τζαμιού.

απορριφτεί, δεδομένου μάλιστα ότι και οι υπόλοιπες παραστάσεις σχετίζονται με την οθωμανική Βέροια και ειδικότερα με τοπία που βρίσκονταν σε κοντινή απόσταση από το τζαμί.

Η τέταρτη παράσταση του Μενδρεσέ απεικονίζει, σε πρώτο πλάνο, ένα οθωμανικό κτιριακό συγκρότημα, περιτριγυρισμένο με τείχος, το οποίο φέρει δέκα τρουλίσκους σε δύο οριζόντιες επάλληλες σειρές. Την παράσταση πλαισιώνουν δύο οθωμανικά τεμένη, με ψηλούς μιναρέδες, το ένα τρουλαίο ενώ το άλλο κεραμοσκεπές, ορθογωνίου σχήματος, με υπερυψωμένο το μεσαίο κλίτος (όμοιο με τον τύπο «βασιλικής» χριστιανικού ναού). Στο βάθος της παράστασης διακρίνονται οικήματα, τα οποία παρουσιάζουν σημαντικά στοιχεία τα οποία παραπέμπουν, σε μεγάλο βαθμό, στη λαϊκή αρχιτεκτονική της οθωμανικής Βέροιας. Στο βαθύτερο σημείο της παράστασης, διακρίνεται, επίσης, η απόληξη ενός κτιρίου, το οποίο ομοιάζει με πύργο.⁶

Ο τύπος του εικονιζόμενου συγκροτήματος ανήκει, σχεδόν με βεβαιότητα, σε κλασικό αρχιτεκτονικό παράδειγμα κλειστής οθωμανικής αγοράς (μπεζεστένι), η οποία κατά την οθωμανική περίοδο αποτελούσε ένα από τα βασικότερα συστατικά της ζωής των κατοίκων των πόλεων. Η σπουδαιότητα της «αγοράς» στην κοινωνική ζωή των κατοίκων, προσέδιδε στα οθωμανικά μπεζεστένια ιδιαίτερη σημασία, αναγινώσκοντας τα σε σημεία αναφοράς και σε σημαντικά τοπόσημα των οθωμανικών πόλεων.⁷ Συνεπώς, η χρήση της συγκεκριμένης παράστασης σε ένα οθωμανικό μνημείο της περιόδου, έρχεται σε πλήρη αρμονία με τις αρχές της λαϊκής μουσουλμανικής θεωρίας για τις βασικές φάσεις του «κύκλου της ζωής», οι οποίες ήταν η γέννηση (beşik), ο γάμος (esik) – η πορεία δηλαδή της ζωής – και ο θάνατος (kesik).⁸

Οι τέσσερις παραστάσεις του Μενδρεσέ της Βέροιας, εκτός από την καλλιτεχνική τους αξία, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ενέχουν παράλληλα και παιδαγωγικό – διδακτικό χαρακτήρα, για τους πιστούς μουσουλμάνους της πόλης (ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι το τζαμί του Μενδρεσέ εξυπηρετούσε μια μεγάλο χρονικό διάστημα τις θρησκευτικές ανάγκες μαθητών μουσουλμανικού ιεροδιδασκαλείου), καθώς περιλαμβάνουν στη θεματική τους έννοιες και συμβολισμούς που σχετίζονται με την πορεία της ζωής του ανθρώπου μέχρι και τον θάνατό του.

Η ύπαρξη κλειστής οθωμανικής αγοράς (μπεζεστένι) στη Βέροια, μαρτυρείται ήδη από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, στο seyahatnâme του Τούρκου περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή. Ο Εβλιγιά αναφέρει ότι κατά την περίοδο της επίσκεψής του στη Βέροια (1668), υπήρχαν στην πόλη εξακόσια καταστήματα και ένα μπεζεστένι με έξι τρούλους και σιδερένια

Τα μνημεία της Βέροιας δεν αποτελούν τυχαία σημεία με δείγματα ζωής του απώτερου παρελθόντος, αλλά αποσπασματικές εικόνες του πολιτισμού που αναπτύχθηκε στην πόλη με τρόπο δυναμικό και συνεχή.

Αν. Πέτκος – Προϊστάμενος 11^{ης} Ε.Β.Α.

Η παράσταση του μπεζεστενιού (οθωμανικής αγοράς) της Βέροιας

6 Βλ. Νίκος Μουτσόπουλος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας*, Βέροια 2000.

7 Ο καθηγητής Αν. Ορλάνδος αναφέρει τα εξής σχετικά για τα μπεζεστένια των οθωμανικών πόλεων: «Σκεπαστάι άγοραί (μπεζεστένια) ήσαν λίαν άγαπητά και συνήθεις εις τας μουσουλμανικάς πόλεις, κατά τό παράδειγμα τών όποιων άπέκτισαν τοιαύτας και αί κατακτηθείσαι βυζαντινάι πόλεις. ... Σήμερον μπεζεστένια σωζονται έν Ελλάδα, καθόσον τουλάχιστον γνωρίζω, μόνον δύο: τό της Θεσσαλονίκης και τό τών Σερρών, πολύ μεγαλοπρεπέστερον του πρώτου» (βλ. σχετικές φωτογραφίες). Αναστάσιος Κ. Ορλάνδος, "Εργασία αναστηλώσεως μεσαιωνικών μνημείων", *Αρχείον των Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος τ. Ε'* (1939 – 1940) τχ.2, 207 – 213.

8 Γεώργιος Κ. Λιακόπουλος, "Η εξέλιξη των οθωμανικών επιτύμβιων επιγραφών, μελέτη δειγμάτων Πέλλας και Ημαθίας", *Περιοδικό «Ο Φίλιππος» (Ι.Λ.Ε.Γ.Φ.)* 56 (Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2007) 39.

ΒΕΡΟΙΑ - ΚΑΡΑΦΕΡΥΕ

πόρτα, το οποίο ήταν βακούφι του Τσελεμπί Σινάν μπέη.⁹

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τις συνεχιζόμενες καταγραφές σε ιεροδικαστικά κατάστιχα της Βέροιας, παρατηρείται μερική χωροταξική διασπορά των εμπορικών καταστημάτων της πόλης. Εντούτοις, το μπεζεστένι της Βέροιας εξακολουθεί να φιλοξενεί και αυτή την περίοδο αρκετά σημαντικό αριθμό εμπορικών καταστημάτων ή καταστημάτων τεχνιτών.¹⁰

Η ύπαρξη μπεζεστενιού στη Βέροια μαρτυρεί την ανάπτυξη αξιόλογης εμπορικής δραστηριότητας, ενώ παράλληλα μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι ήδη από τον 17^ο αιώνα, τουλάχιστον, δραστηριοποιούνται στην πόλη καταστήματα και συντεχνίες που εμπορεύονταν πολύτιμα προϊόντα.¹¹

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της οθωμανικής αγοράς υπήρξε ο συγκεντρωτισμός και ο χωροταξικός περιορισμός των καταστημάτων και των συντεχνιών, γεγονός που προσέδιδε αφενός ασφάλεια στους ιδιοκτήτες

καταβολές, οι οποίοι συνυπήρχαν χωροχρονικά, άλλοτε αρμονικά και άλλοτε με προστριβές και εντάσεις. Άλλωστε, οι περισσότερες συντεχνίες της πόλης αποτελούνταν από μέλη διαφορετικών εθνοτικών ή θρησκευτικών κοινοτήτων, γεγονός που αποτελεί αδιάψευστο μάρτυρα της κοινής – ταυτόσημης πορείας των «ετερόκλιτων» υπηκόων, στα όρια των οθωμανικών μικροκοινωνιών.¹²

Ένα επιπλέον ζήτημα, που θα πρέπει να διερευνηθεί, είναι και η τοπογραφική τοποθέτηση του μπεζεστενιού στην οθωμανική Βέροια. Όπως είναι γνωστό, μεγάλο μέρος του εμπορικού κέντρου της πόλης βρισκόταν στη συνοικία Σινάν μπέη, κατά μήκος σχεδόν της σημερινής οδού «Κεντρικής». Η αναφορά του Εβλιγιά Τσελεμπί για ύπαρξη μπεζεστενιού, το οποίο ήταν βακούφι του Τσελεμπί Σινάν μπέη, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι πρόκειται για κτίριο το οποίο πιθανότατα βρισκόταν στην παραπάνω συνοικία.

Επιπλέον, από την ίδια την παράσταση του τζαμιού του Μενδρεσέ,

Το μπεζεστένι των Σερρών (β' μισό 15ου αι.)
Από το 1970 στεγάζει το Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών

Το μπεζεστένι της Θεσσαλονίκης
σε φωτογραφία των μέσων του 20ου αι.

των καταστημάτων και αφετέρου εξυπηρετούσε, με μεγαλύτερη ευκολία, τις αγοραστικές ανάγκες των υπηκόων, αλλά και τον έλεγχο από μέρος των αρχών, χωρίς ωστόσο να λείπουν και οι περιπτώσεις που, για πρακτικούς κυρίως λόγους, υπήρχαν και καταστήματα καταναλωμένα σε άλλες περιοχές. Οι οθωμανικές αγορές χτίζονταν συνήθως σε κεντρικά σημεία των πόλεων, στις περισσότερες μάλιστα περιπτώσεις κοντά σε τζαμιά.

Η αγορά αποτελούσε, παράλληλα, για τους κατοίκους των οθωμανικών πόλεων, σημείο συγκέντρωσης, συνύπαρξης και ανταλλαγής ανθρώπων με διαφορετικές εθνοτικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές

θα μπορούσαμε, να αντλήσουμε ορισμένες αξιόλογες πληροφορίες για την «ταυτότητα» του εικονιζόμενου τοπίου. Αρχικά, εξετάζοντας, όσο αυτό μας είναι δυνατό, τον αρχιτεκτονικό τύπο των δύο εικονιζόμενων τζαμιών, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες με δύο από τα τζαμιά της πόλης, για τα οποία διαθέτουμε κάποια σχετική εικόνα, αναφορικά με την αρχιτεκτονική τους μορφή.

Θα μπορούσαμε, άραγε, να ταυτίσουμε τα παραπάνω εικονιζόμενα τζαμιά με το Hunciar (παλιά μητρόπολη) και το Orta cami; Το θεωρούμε πολύ πιθανό. Η παραπάνω, όμως, υπόθεση εργασίας σκοντάφτει στο γεγονός ότι οι πληροφορίες που διαθέτουμε για την ιστορική και αρχιτεκτονική εξέλιξη των δύο αυτών μνημείων αδυνατούν να δώσουν πειστικές απαντήσεις σε πολλά επιμέρους ερωτήματα. Στην παράσταση του Μενδρεσέ, ο μιναρές του τζαμιού, το οποίο θεωρούμε ότι πιθανότατα ταυτίζεται με το Hunciar cami, εικονογραφείται πολυγωνικός με τρία,

9 Βασίλης Δημητριάδης, *Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί*, Θεσσαλονίκη 1973, 256 – 257.

10 Πηνελόπη Φωτεινού, *Η αγορά της Βέροιας. Συντεχνιακές καταγραφές 1699 – 1708*, Ρέθυμνο 1999, 40 – 41 (Ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης).

11 Φωτεινού, *Η αγορά της Βέροιας*, ό.π., 41.

12 Φωτεινού, *Η αγορά της Βέροιας*, ό.π., 32 – 34.

Οι τρεις παραστάσεις στη βάση του τρούλου του «Μενδρεσέ»

επίσης πολυγωνικά, şerefeler (μπαλκόνια – εξώστες),¹³ ενώ στη σημερινή του μορφή είναι κυλινδρικός. Μάλιστα, όπως διακρίνεται σε φωτογραφία των αρχών του 20^{ου} αιώνα, ο μιναρές διέθετε ένα μόνο şerefe. Εντούτοις, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι η βάση του μιναρέ στο Hunciar camı, μέχρι και σήμερα είναι πολυγωνική. Η ίδια προβληματική παρατηρείται και στον μιναρέ του τζαμιού το οποίο θεωρούμε ότι πιθανότατα ταυτίζεται με το Orta camı. Ο μιναρές του εικονογραφείται, επίσης, με τρία şerefeler,¹⁴ ενώ στη σημερινή του μορφή, αλλά και σε φωτογραφίες των αρχών του 20^{ου} αιώνα, παρουσιάζει ένα μόνο şerefe.

Πρόκειται, άραγε, για καλλιτεχνική παρέμβαση του ζωγράφου της παράστασης στο τζαμί του Μενδρεσέ, ή μήπως η συγκεκριμένη παράσταση αποτυπώνει παλαιότερη μορφή των μιναρέδων των δύο παραπάνω μνημείων; Δυστυχώς, δεν είμαστε μέχρι στιγμής σε θέση να δώσουμε αξιόπιστες απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα. Αυτό που μπορούμε, πάντως, να υποστηρίξουμε, με σχετική βεβαιότητα, είναι το γεγονός ότι σε καμία από τις γνωστές φωτογραφίες της οθωμανικής περιόδου στη Βέροια, δεν εμφανίζεται τζαμί με μιναρέ ο οποίος διέθετε περισσότερα από ένα şerefe.

Επιπρόσθετα, η απεικόνιση κτιρίου το οποίο ομοιάζει με πύργο, στο βάθος της παράστασης, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι πιθανότατα πρόκειται για τον βυζαντινό πύργο¹⁵ που βρισκόταν στην πλατεία ωρολογίου, δίπλα από το σημερινό δικαστικό μέγαρο, ο οποίος έμεινε γνωστός στη λαϊκή παράδοση της πόλης ως «ο πύργος της βασίλισσας Βεργίνας».¹⁶

Οπότε, το μπεζεστενί της Βέροιας, με βάση τα στοιχεία που εκθέσαμε προηγουμένως, θεωρούμε, με σχετική επιφύλαξη, ότι θα πρέπει να τοποθετηθεί στη νοητή γραμμή μεταξύ του Hunciar και του Orta camı.

Πιθανότατα, το μπεζεστενί της Βέροιας καταστράφηκε με την πυρκαγιά του 1864, η οποία εξαφάνισε μεγάλο μέρος του κέντρου της πόλης. Η λαϊκή παράδοση, στο δημοτικό τραγούδι για την πυρκαγιά του 1864,¹⁷ διέσωσε στη συλλογική μνήμη μεταξύ των απωλειών της Βέροιας και την καταστροφή της αγοράς της πόλης, η οποία αποτυπώνεται με σαφήνεια στον στίχο «κάηκιν η Βέργια όλη κι όλου του τσαρσί»¹⁸. Έκτοτε, θεωρούμε ότι χάθηκε η προηγούμενη αίγλη της οθωμανικής αγοράς της Βέροιας, η οποία, όπως φαίνεται από τις μεταγενέστερες πηγές δεν μπόρεσε να ανακτηθεί στην αρχική της μορφή. Δεν θα πρέπει, επίσης, να αποκλείσουμε την πιθανότητα πρόκλησης ζημιών από την πυρκαγιά του 1864 και στα παρακείμενα στην αγορά τζαμιά. Ίσως, οι παλαιότεροι μιναρέδες του Hunciar και του Orta camı να καταστράφηκαν μαζί με «όλο το τσαρσί» της Βέροιας.

Συνεπώς, αν οι παραπάνω παρατηρήσεις και τα συμπεράσματά μας ευσταθούν, τότε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η εξεταζόμενη παράσταση του τζαμιού του Μενδρεσέ έχει (για έναν ακόμη λόγο) ιδιαίτερη σημασία για την οθωμανική Βέροια, καθώς αποτελεί μία από τις σπάνιες απεικονίσεις τοπίων του ιστορικού κέντρου της πόλης, πριν από την

13 Πρόκειται για το σημείο του μιναρέ στο οποίο ανέβαινε ο μονεζίνης για να καλέσει τους πιστούς μουσουλμάνους σε προσευχή. Στο ψηλότερο şerefe του μιναρέ εικονογραφείται ένα πουλί καθισμένο σε κλαδιά, τα οποία προεξέχουν από αυτό. Ανέκαθεν, οι μιναρέδες των τζαμιών προσέλκυαν πουλιά, τα οποία ανενόχλητα από την ασφάλεια του ύψους εγκαθιστούσαν τις φωλιές τους. Την ίδια εικόνα παρουσιάζει μέχρι και σήμερα ο μιναρές του τζαμιού του Μενδρεσέ της Βέροιας, ο οποίος φιλοξενεί δεκάδες πουλιών.

14 Στην παράσταση εικονογραφούνται ολόκληρα τα δύο από τα τρία şerefeler. Από το τρίτο διακρίνεται μόνο η βάση.

15 Βλ. Γεώργιος Χιονίδης, *Ιστορία της Βέροιας*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1970, 147 – 148.

16 Βλ. Θωμάς Γαβριηλίδης, *Βασίλισσα Βεργίνα*, Βέροια 1997.

17 Λώλης Σμυρλής, «Η πυρκαγιά της Βέροιας του 1864 στη λαϊκή παράδοση», *Μακεδονικά* 1 (1940) 518 – 519. Πρβλ. και Θωμάς Γαβριηλίδης, *Ανθολογία Ελληνικών δημοτικών τραγουδιών*, Βέροια 2007, 132 – 135.

18 Τσαρσί – çarşı = αγορά.

καταστροφική πυρκαγιά του 1864.

Κατά τη γνώμη μας, η παράσταση αυτή αποτελεί μία επιπλέον απάντηση σε όσους αρέσκονται να περιθωριοποιούν, να ενοχοποιούν και να καταδικάζουν τα οθωμανικά μνημεία της Ελλάδας, ως προϊόντα «βάρβαρων και ξένων» πολιτισμών. Εμείς θα συνεχίσουμε να τα θεωρούμε ως δικά μας μνημεία, ως ορόσημα και επιτεύγματα του δικού μας πολιτισμού.

Δεν μένει, λοιπόν, παρά να ευχηθούμε η ιστορική και αρχαιολογική έρευνα να φωτίσει ακόμη περισσότερο το θέμα.

A

B

Γ

Δ

Ε

A. Η οροφή με τους 10 τρούλους και το τείχος του μπεζεστενιού

B. Οικήματα της οθωμανικής Βέροιας

Γ. Το Orta camı (;)

Δ. Το Hunciar camı (;)

Ε. Το κτίσμα με τη μορφή πύργου

Στ. Το πουλί στο şerefe του μιναρέ